

**Таня ТОПАЛОВА**

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България

## **ИТАЛИАНСКИ ЗАЕМКИ В ОБЛАСТТА НА ИКОНОМИКАТА И ФИНАНСИТЕ**

**Tanya TOPALOVA**

“St. Cyril and St. Methodius” University, Bulgaria

## **ITALIAN LOANWORDS IN THE FIELD OF ECONOMICS AND FINANCE**

The article considers Italian loanwords in the field of economics and finance. Emphasis is laid on the prerequisites for introduction of said loanwords to the Bulgarian language, on other languages that act as an intermediary to the process, and on the high degree of adaptation of the borrowed terms.

**Keywords:** loanwords, Italianisms, terms, economics, finance, trade

**Ключови думи:** заемки, италианизми, термини, финанси, икономика, търговия

Термините, които назовават понятия в областта на икономиката и финансите, са сред най-рано проникналите италианизми в българския език. Прочуванията на икономическата лексика в един език като цяло е нелека задача, защото сферата на икономическите и търговските науки постоянно се развива и покрива широк спектър от дисциплини – от политическа икономия и търговия до търговско право, от финанси и счетоводство до банково дело и застраховане, от международни икономически отношения до маркетинг и мениджмънт и др.

Голяма част от икономическите термини са интернационализми, повечето с латински произход като *merx*, *mercator*, *commercium*, *lucrum* (Proietti 2016) и с появата си отразяват една различна концепция (не само в икономически, но и в социално-политически аспект), която се опира на новите реалности за обмен и търговия и се изгражда около придобилата сериозна важност фигура на търговеца. А когато една страна има водеща роля в дадена област, названия и термини от езика ѝ съвсем естествено преминават в други езици.

След разпадането на Римската империя основната търговска дейност по Средиземноморието и Балканите се развива от италианските морски републики. Благодарение на водената от Република Венеция и Генуа политика венецианският и генуезкият диалект проникват в езиците на народите, с които

морските републики контактуват, за да ги обогатят, давайки названия на новите понятия. Контактите между няколко различни етноса допринасят за всеотраслен прогрес на народите от Леванта, за развитието на конкуренцията помежду им, за взаимното влияние между техните езици.

От друга страна, през XI–XII в. в цяла Европа икономиката процъфтява, свързаният с нея търговски обмен изисква създаването на нови термини и в европейските езици навлиза италианска лексика, която бързо се усвоява и адаптира и съществува и до ден днешен. През XIII–XV в. Италия се превръща в първата капиталистическа страна, в която се ражда и развива банковото дело. Този феномен автоматично води до необходимостта от изковаването на думи, с които да бъдат назовани търговските практики, наложили се във всички езици като един първи и основен пласт от икономически термини (тук става въпрос за флорентинския диалект като най-изтънчен и подходящ простонароден вариант на латинския, предпочитан както от поетите, така и от учените), които днес вече трудно се разпознават като италианизми. Тази най-стара търговска терминология, в основата си италианска, до такава степен е навлязла в останалите европейски езици и се е адаптирала, че бързо се разпространява като интернационална. Към този период можем да отнесем лексемите *kanumal* от *capitale* (XIV в.), *каса* и *каснер* от *cassa* (XIII в.), *cassiere* (XIV в.), *кредум* от *credito* (XIV в.) и *тарифа* от *tariffa* (XV в., от арабски *ta'rifa*). Те скоро навлизат във френския (*casse*, XVII в., *crédit*, XV в.), немския (*Kasse*, *Kassier*, XVI в., *Kredit*, XV в.), английския (*cash*, XVI в., *credit*, XVI в., през френски) (Proietti 2016), а през тях и до останалите по-малки езици.

Едновременно с това още през XIII в. се заражда и икономическата литература с трактати и теоретични обосновки първо на латински (*Liber abaci* на Леонардо Фибоначи), а в по-късен период и на италиански (Proietti 2016). Освен че се занимават с чиста алгебра, тези трудове поставят и началото на описанието на търговските и счетоводните операции, които се характеризират и със специфична лексика и фразеология.

Нов тласък на икономическата мисъл, който води със себе си и налагането на нови лексикални елементи в езика на икономиката и финансите първо в Италия, после и в останалите страни, е регистриран в периода от края на XVI в. до началото на XVII в. с появата на три труда, считани за основоположни в схващанията за модерната икономическа политика и отбелязващи основната концепция на меркантилистката доктрина. Това са „L'alitnonfo“ (1582 г.) на банкера Гаспаро Скаруфи, „Lezione delle monete“ (1588 г.) на търговеца Бернардо Даванцати и „Breve trattato delle cause che possono far abbondare li regni d'oro e d'argento“ (1613 г.) на Антонио Сера, икономист и философ, в които се лексикализират новите икономически идеи, за да дадат живот на термини като *giro* (*оборот*), *liquidità* (*ликвидност*) и *quota* (*квота, дял*). Много често става въпрос за съществуваща в езика лексика, която придобива и ново значение, като назовава нови понятия въз основа на асоциация, свързана със сходство. Именно

такъв е случаят с лексемата *liquidità* (*ликвидност*), чието първо значение е *течност, вещество в течно състояние*, но след XIV в. първо в италианския, а после и в останалите езици се възприема по-скоро като термин, свързан с икономически операции.

Проникването на италианския език на Балканите, в частност и в България, датира от Средновековието (Ванков 1959: 192). Сред първите лексикални елементи, които езикът ни заема, са наименованията на стоките и характерната за обмена и търговските операции лексика. Те са могли да проникнат в българския или пряко, като резултат от езиковия контакт на българи и италианци, или косвено – през езиците на съседните ни народи или през друг западен език.

Разпространението на венецианския диалект по източното Средиземноморие се дължи на експанзионистичната политика на Република Венеция след X в. в Далмация, Гърция, Кипър, Роди, Крит и Пелопонес, концентрирана преди всички в по-големите градове и в пристанищата. Той се налага за дълго като „лингва франка“ и достига и до Черно море, като влияе силно върху езиковия обмен в пристанищните градове на Византия (Топалова 2015: 444). Българските пристанища стават част от европейската търговия – основни тържища на жито, кожи, загорски восък и други суровини. (Сакъзов 1935: 22, 50). През първата половина на XIV в. именно житото, докарвано от пристанището на Варна, е основен износен продукт. От този период на засилен обмен датира и българо-венецианският договор между Иван-Александър и Венецианската република от 1347 г.<sup>1</sup>, който в основата си е чисто търговски договор с многобройни клаузи за търгуване по българските земи, регулиране на корабоплаването, пристанищните такси, мита и пр. В резултат на договора и последвалото го през 1352 г. писмо до дожа Андреа Дандоло във Варна се създава венецианско консулство и съответно църква и ложа. Първият официален консул, Марко Леонардо, е назначен през 1352 г. (Гюзелев 1981: 177).

Носители на венецианския диалект са и дубровчани, които покрай вноса на сол, манифактурни изделия, платове, накити и западно облекло внасят в българския език и свързана с тях лексика. По нашите земи пристигат търговци и занаятчии, заселват се със семействата си и образуват цели колонии в по-големите градове като Пловдив, София, Силистра, Русе и Варна. Стопанските и културни връзки между Дубровник и българските търговски средища се оказват най-трайни, продължават и през годините на османското робство чак до края на XVII в. За това свидетелства и договорът между Търновското царство, наричано още Загора, и Дубровнишката република от 1253 г., който освен военен е и търговски и е единственият изцяло запазен български международен договор от Средновековието и до днес се съхранява в Дубровнишкия архив. Но както

<sup>1</sup> Вж. „Клетва и договор на господин Александър, цар на Загора или България, с Венецианската сеньория от 1346 или сключени през 1347 година“ – В: Гюзелев, 1981, 156–186

отбелязва известният наш италианист Ив. Петканов, дубровнишките търговци споделят с населението на Балканите „един не дотам правилен италиански език, примесен с латински и хърватски“ (Петканов 1979: 241), което обяснява донякъде промените в установилите се в българския италиански заемки.

В резултат от политическо преразпределяне на Балканите и Средиземноморието между италианските морски републики отново с посредничеството на търговията в езиците, говорени в региона, прониква и лексика от генуезкия диалект. Основен интерес за генуезките търговци представляват пристанищата по Черно море, предимно на север, но те оценяват и важноста на Западното Черноморие, заради близостта с р. Дунав, от една страна, а от друга – заради възможностите за търговия с Константинопол. Между XIV и XV в. генуезците активно използват пристанището във Варна, което позволява търговията, предимно със зърно (жито, пшеница, ечемик), „загорски востък“, вино и мед, да се развива, и превръща селището в най-важното пристанище на Търновското царство, по-късно и в столица на Добруджанското деспотство, а през 1387 г. се сключва договор между деспот Иванко и генуезката търговска колония в Пера (Гюзелев 1981: 19). За разлика от основните си конкуренти – венецианците, генуезците се интересуват и от кредитиране, застраховане и банкиране, което обяснява навлизането на италиански езикови елементи в тази сфера на езика, но чрез характерните им форми в генуезкия диалект.

Освен че обогатяват езика с нова лексика, венецианците и генуезците, а по-късно и дубровчаните, водят богата документация, която дава ценна информация за стопанския живот в българските градове и пристанища през този период (Гюзелев 1981, Гюзелев 2001, Димитров 2012, Сакъзов 1935).

В. Вьтов определя два основни периода в заимстването на италианизми в българския: първа вълна (XII–XIII в.) и втора вълна (XVIII–XIX в.) (Вьтов 1998: 192). Към първата вълна можем да отнесем разпознаваеми и днес лексеми като *брокат*, *дамаска*, *фуста* – платовете, които достигат на нашите тържища, както и известен брой наименования на монети, някои от които днес са останали само в народното творчество (Петканов 1979: 241) като *дукат* ит. *ducato*, *онгари* вен. *ongari*, *ниастра* ит. *piastra*, *реал* ит. *reale*, *цехин/секин* ит. *zecchino*. Сред по-старите заемки са също и думите *бала* от ит. *balla*, вен. *bala*, *барел* от ит. *barile*, вен. *baril*, *барила*, *капаро* от ит. *caparra*, вен. *caparo*, *партида* от вен. *partida*.

Документирано навлизане на италиански лексикални елементи в българския има едва от втората половина на XVIII в., за което свидетелства едно обширно и подробно проучване на Л. Ванков върху търговските писма и тефтери от 1762–1860 г. (Ванков 1959). Това всъщност е периодът, в който се отчита най-интензивно проникване на италианизми в балканските езици, а съответно и в нашия, защото съвпада с общия стопански и културен подем на българите. Разпространението на италиански езикови елементи на полуострова се извършва от периферията към центъра, заетите думи навлизат в българския

пречупени през фонетиката и семантиката на съседните ни народи, а след Освобождението – главно през руски и френски.

В Речника на чуждите думи в българския език (РЧДБ, 2000) са регистрирани следните италиански заемки, свързани с икономиката, банковото и търговското дело:

**авизо** (ит. *avviso*) – 1) *банк.* уведомително писмо до клиент за постъпления и изплащания на суми по сметката му; 2) *търг.* уведомително писмо за изпратена стока, полица или сума.

**авизирам** (фр. *aviser* от ит.) – *банк.* съобщавам на клиент за извършени финансови операции по банковата му сметка, изпращам авизо.

**ависта** (ит. *a vista* „при виждане“, „при представяне“) – 1) *банк.* полица, която трябва да се плати при предявяване; 2) надписът на такава полица.

**ажю** (ит. *aggio*) – *банк.* 1) разликата между номиналната и действителната стойност на монетите и ценните книжа; 2) разликата, която се плаща при размяна на пари; 3) повишаване курса на ценни книжа.

**аконто** (ит. *a conto*) – *търг.* за сметка на.

**алпари** (ит. *al pari* „по равно“ от лат. *par* „равен“) – *фин.* 1) пълно съответствие с номиналната цена на книжните пари на металната (златната, сребърната, платинената) валута; 2) пълно равенство на пазарния курс на ценни книжа с номиналната им стойност.

**бала** (ит. *balla*) – голям вързоп, голяма връзка стока, денк;

**банка**<sup>1</sup> (ит. *banco*, фр. *banque*) – 1) предприятие за различни видове парични и кредитни операции; 2) вид хазартна игра; 3) парите, с които разполага ръководител на хазартна игра;

**банкер** (ит. *banchiere*) – собственик или управител, директор на банка.

**банко** (ит. *banco*) – *фин.* цената или курса, по които банката купува или продава ценните книжа.

**бруто** (ит. *brutto*) – 1) *търг.* тегло на стоката заедно с опаковката; 2) *фин.* общият доход, без отделяне на разходите

**валута** (ит. *valuta*) – *икн.* 1) ценност, стойност в пари; 2) паричната система, взета като цяло (златна, сребърна, книжна), и паричната единица на една страна (лев, рубла, долар, франк, крона); 3) чуждестранни пари и платежни средства; 4) *прен.* сума, пари.

**валутен** (от ит.) – *икн.* който се отнася до валута.

**валутирам** (от ит.) – *икн.* посочвам срока, от който започва изчисляването на процентите на дължими или кредитирани суми.

**декало** (ит. *decalo*) – *търг.* намаляване теглото на стока поради изтичане, изсипване, изсъхване и др.

**джирант** (ит. *girante*) – лице, което (джиросва) полица, като се подписва на гърба ѝ.

**джират** (ит. *girato*) – лицето, на което се прехвърля полицата.

**джиро** (ит. *giro* „оборот“, „прехвърляне“ от гр. *gyros* „кръг“) – 1) подпис за прехвърляне на полица, чек или други ценни книжа от едно лице на друго; 2) прехвърляне на собствеността на полица или други ценни книжа върху трето лице чрез подпис на гърба; 3) парите, които се получават от продажбата в определен срок (най-често за един ден), оборот.

**джировам** (от ит.) – прехвърлям полица, чек и други на друго лице.

**дизажо** (ит. *disagio* „затруднение“) – *търг.* отбив от номиналната стойност на ценни книжа и монети при борсови сделки.

**дисконт, -о** (ит. *disconto* англ. *discount* „смятам“) – 1) *банк.* отбив от лихвата на полица, която се плаща преди падежа; 2) отстъпка, която прави кредитор на длъжник за заплащане на сумата преди падежа.

**инкасатор** (от ит. *incassare*) – служител, който събира суми за абонамент, наем, обявления, застраховки и др.

**инкасирам** (ит. *incassare*) – представям документ за дължима сума и я получавам; прибирам дължима сума.

**инкасо** (ит. *incasso*) – 1) *фин.* събиране на суми срещу документ; 2) *банк.* наличните суми и ценни книжа в една каса

**камбио** (ит. *cambio* „размяна“) – *фин.* 1) чек, полица, банкнота и др. ценни книжа, платими в др. държави, продавани на местния пазар; 2) цената, по която се купуват чужди ценни книжа; 3) разлика при превеждане на суми от една държава в друга.

**камбист** (ит. *cambista*) – *фин.* търговец на ценни книжа, борсов агент.

**кантонерка** (ит. *cantoniera*) – *спец.* тесен висок шкаф за документи и книжа, който се затваря с рулетка.

**канцелария** (ит. *cancelleria* от лат. *cancelli* „преградки“) – 1) служебно помещение в учреждение; 2) отделение за документацията е организационните проблеми на едно учреждение.

**капаро** (ит. *caparra*) – дадена сума срещу уговорена цена като гаранция за изпълнението на покупката, предплата от уговорената цена на стоката.

**контто** (ит. *conto*) – *банк.* сметка.

**манко** (ит. *manco* „недостиг“) – *търг.* липса, недостиг (в стоки или пари в каса); обезщетение на купувач за липса в продадената му стока.

**мостра** (ит. *mostra*) – образец, част от стока за образец.

**пагамент** (ит. *pagamento*) – *търг.* плащане в пари.

**партида** (ит. *partita* от лат. *pars, partis* „част“) – 1) страница или част от сметководни и др. книги, определена за едно лице или предприятие; 2) пратка, доставка от еднородни предмети; 3) производство на определено количество за определено време на предмети от един вид.

**пиаца** (ит. *piazza* „площад“) – 1) площад; 2) определено място на широка улици или площад, на което застават работници или превозни средства за наемане; тържище, борса.

**полица** (ит. *polizza* от лат. *polliceor* „обещавам“) – 1) писмен документ, с който се дава задължение за изплащане на сума в определен срок или без срок;

2) писмен договор, с който едно учреждение се задължава да плат при уговорени условия и определени вноски обезщетение на някого; 3) писмен договор за направена застраховка.

**римеса** (ит. *rimessa*) – *търг.* полица, по която има да се получават пари  
**сконтирам** (от ит.) – 1) *банк.* изплащам или осребрявам полица преди срока с отбив (сконто); 2) отбивам, отстъпвам от цена; 3) *прен.* намалявам.

**сконто** (ит. *sconto* „отбив“) – 1) *банк.* отбив от лихвата на полица, платена предварително; 2) отбив от цена на стока, платена при получаването вместо след уговорен срок; 3) *прен.* отбив, отстъпка.

**скудо** (ит. *scudo*) – *ист.* стара италианска сребърна или златна монета.

**трасирам**<sup>2</sup> (нем. *trassieren* от ит.) – *банк.* издавам трата.

**трата** (ит. *tratta*) – *банк.* полица, запис на заповед с надпис, с който притежателят на полицата нарежда на длъжник да заплати да заплати сумата на трето лице или на самия него в определен срок или при поискване.

**франко** (ит. *franco* „свободен“) – *търг.* търговски термин, който означава „свободен от плащане за превоз и доставяне“ до определено място.

От приложения списък със заети от италиански език думи е видна високата им степен на адаптация в езика ни. Сред цитираните примери има навлезли през френски (напр. *авизирам*) или немски (напр. *трасирам*), а без да е изрично отбелязано, най-вероятно има и преминали през гръцкия и турския език (основни посредници при заемането на италианизми). По италиански модел, т.е в резултат на калкиране, българският се сдобива с лексемата: *мени-телница* ит. *cambiale* (от *cambiare* – *сменям, разменям*). Налице са и словообразователни процеси, които създават нова лексика, като отбелязаните в Речника на чуждите думи в българския език (РЧДБ 2000) *валутирам, джиросвам, сконтирам, валутен, инкасатор* и др. Същият модел се наблюдава и при новосъздадени лексеми, напр. *балирам, капарирам, банков, брутен* и др.

Част от лексикалните елементи с италиански произход с течение на времето остаряват и излизат от употреба, особено в толкова динамична област като икономиката и финансите.

Но така или иначе е факт, че чрез контакти (преки или опосредствани) с венецианските, генуезките и дубровнишките търговци, от една страна, а от друга – чрез наложилата се в международен план специфична лексика в сферата на икономиката, търговията и финансите, в българския език навлизат италиански лексикални елементи, по-голямата част от които назовават нови реалии. Всички италианизми в тази област обаче принадлежат на първите две вълни на заемане (първата от XII–XIII в. и втората от XVIII–XIX в.), като по-голяма част от лексиката навлиза основно по време на втората вълна. В наши дни тази терминология се заменя и допълва предимно с англицизми. Съществува обаче един интересен феномен – лексеми, които се навлезли от италианския в английския език, днес се налагат като англицизми, какъвто е случаят с *инвестирам*, англ. *to invest* от итал. *investire*, *мениджър*, англ. *manager* от глагола *manage*, който от своя страна идва от ит. *maneggiare* и др.

Въпреки все по-тясната си употреба италианските езикови елементи дават едни основен пласт от термини в икономиката, възприет както от големите, така и от по-малките езици. А освен че обогатяват езика ни, заетите понятия носят информация, особено при липсата на други данни, за наличието и характера на търговските контакти през вековете.

#### ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

- Банков 1959:** Банков, Л. *Към историята на италианските заемки в български 1762 – 1860*. С.: Наука и изкуство. **Vankov 1959:** Vankov, L. *Kam istoriyata na italianskite zaemki v balgarski 1762 – 1860*. S.: Nauka i izkustvo.
- Вътов 1998:** Вътов, В. *Лексикология на българския език*. В. Търново: Абагар. **Vatov 1998:** Vatov, V. *Leksikologiya na balgarskiya ezik*. V. Tarnovo: Abagar.
- Гюзелев 2001:** Гюзелев, В. *Венециански документи за историята на България и българите от XII – XV в.* С.: Главно управление на архивите при МС. **Gyuzelev 2001:** Gyuzelev, V. *Venetsianski dokumenti za istoriyata na Bulgariya i balgarite ot XII – XV v.* S.: Glavno upravlenie na arhivite pri MS.
- Гюзелев 1981:** Гюзелев, В. (1981): *Средновековна България в светлината на нови извори*. С.: Народна просвета. **Gyuzelev 1981:** Gyuzelev, V. (1981): *Srednovekovna Bulgariya v svetlinata na novi izvori*. S.: Narodna prosveta.
- Димитров 2012:** Димитров, Б. *Венециански документи за българската история през XVI – XVII в.* С.: Уникарт. **Dimitrov 2012:** Dimitrov, B. *Venetsianski dokumenti za balgarskata istoriya prez XVI – XVII v.* S.: Unikart.
- Петканов 1979:** Петканов, Ив. *Италиански лексикални елементи в български език*. В: Първев, *Помагало по българска лексикология*. С.: Наука и изкуство. 239-249. **Petkanov 1979:** Petkanov, Iv. *Italianski leksikalni elementi v balgarski ezik*. V: Parvev, *Pomagalo po balgarska leksikologiya*. S.: Nauka i izkustvo, 239-249.
- РЧДБЕ 2000:** Речник на чуждите думи в българския език Авт.: Ал. Милев, Б. Николов, Й. Братков. V изд., доп. и прераб. от Е. Пернишка. С.: Наука и изкуство. **RChDBE 2000:** Rechnik na chuzhdite dumi v balgarskiya ezik Avt.: Al. Milev, B. Nikolov, Y. Bratkov. V izd., dop. i prerab. ot E. Pernishka. S.: Nauka i izkustvo, 2000.
- Сакъзов 1935:** Сакъзов, И. *Стопанските връзки на България с чужбина през XIV в., ГСУ ЮФ 30/ 7*. **Sakazov 1935:** Sakazov, I. *Stopanskite vrazki na Bulgariya s chuzhbina prez XIV v., GSU YuF 30/ 7, 1935*.
- Топалова 2015:** Топалова, Т. *Исторически предпоставки за навлизане на италиански заемки в българския език. // Годишник на департамент „Романистика и германистика“. Юбилейно издание в чест на 70-ата годишнина на доц. д-р Анушка Леви*, Издателство на Нов български университет, 443-448. **Topalova 2015:** Topalova, T. *Istoricheski predpostavki za navlizane na italianski zaemki v balgarskiya ezik. // Godishnik na departament „Romanistika i germanistika“. Yubileyno izdanie v chest na 70-ata godishnina na dots. d-r Anushka Levi*, Izdatelstvo na Nov balgarski universitet, 443-448.
- Boerio 1867:** Boerio, G. *Dizionario del dialetto veneziano*. Venezia, 1867.
- Dizionario etimologico:** <http://www.etimo.it/> Dizionario etimologico online, 11.09.2016  
<http://www.etymonline.com/>, 07.09.2016



**Prati 1951:** Prati, A. Dizionario etimologico italiano. Garzanti, 1951.

**Proietti 2016:** Proietti, D. Lingua dell'economia// <http://www.treccani.it/enciclopedia/lingua-dell-economia> (Enciclopedia-dell'Italiano), 22.07.2016.

Съкращения

Анг. – английски

Ит. – италиански

Вен. – венециански

Фр. – френски

Нем. – немски